

KRIZA JAVNOSTI IN PODRUŽBLJANJE NOVINARSTVA

Slavko Splichal

Članek obravnava novinarstvo kot liberalni poklic sui generis in njegovo transformacijo v času ekonomije pozornosti. Izhaja iz specifične novinarskega poklica, da v nasprotju z drugimi poklici ne temelji na odnosu med ponudnikom ali izvajalcem storitve in uporabnikom, ampak na načelu javnosti; prav zaradi specifične narave novinarstva so se mediji (najprej tisk) razvijali kot organ javnosti in steber javne sfere. Digitalizacija povečuje vpliv nenovinarskih akterjev v določanju »meja novinarskega ozemlja«, kar po eni strani lahko nakazuje podružbljanje in demokratizacijo novinarskega poklica, po drugi pa ogroža njegovo vrednotno racionalnost in ga podreja instrumentalni racionalnosti, s tem zmanjšuje njegovo avtonomijo ter vodi v procese deprofesionalizacije in pavperizacije novinarstva.

KLJUČNE BESEDE novinarstvo, racionalnost, javnost, javna sfera, mejno delo, mediji, nenovinarski akterji

Publicness Crisis and the Socialisation of Journalism

The article discusses journalism as a liberal profession sui generis and its transformation in the age of attention economy. It proceeds from the specifics of the journalistic profession that, unlike other professions, it is not based on the relationship between the service provider and the client, but on the principle of publicness; precisely because of the specific nature of journalism, the media (starting with the press) developed as an organ of the public and a pillar of the public sphere. Digitalisation increases the influence of non-journalistic actors in defining the "boundaries of journalistic territory", which may on the one hand indicate the socialisation and democratisation of the journalistic profession, but on the other hand, it threatens its value rationality and subordinates it to instrumental rationality, thus reducing its autonomy and leading to the processes of deprofessionalisation and pauperisation of journalism.

KEYWORDS journalism, rationality, publicness, the public sphere, boundary work, media, non-journalistic actors

V teorijah javnosti in javnega mnenja sta tisk in novinarstvo od nekdaj imela odločilno vlogo. Za Benthamo so bili časopisi in uredniki poosebljeno javno mnenje, »tribunal javnosti«: nosilci in soustvarjalci javnega mnenja, ki je konstitutivno za demokratične oblike družbene ureditve. Ne le da je periodični tisk omogočil nastanek javnega mnenja (Tarde 1901, 42), še več, kot je zapisal Carey (2003/2007, 15), se je »moderna, sekularizirana družba rodila takrat, ko ljudje svojega dneva niso več pričenjali s posvečanjem bogu med molitvenim obredom, temveč s posvečanjem narodu med branjem časopisa«. Osrednja vloga tiska in novinarstva je bila morda celo edini skupni imenoalec sicer nezdružljivih teorij javnega mnenja, kot je na primer pokazal znameniti spor o naravi javnega mnenja med Deweyjem in Lippmannom v dvajsetih letih 20. stoletja. Ko je s prevlado administrativne ideologije komercialnih in političnih mnenjskih poizvedb pojem javno mnenje izgubil kritično ost, ki jo je imel v prej prevladujočih velikih teorijah javnega mnenja Tarda, Tönnies, Deweyja in Lippmanna, in je »javno mnenje prenehalo obstajati«, kot je zapisal Bourdieu (1979), je novo »odkriti« pojem javna sfera v spremenjenih okoliščinah postal »rešilna bilka« kritične teorije javnosti (Splichal 2022).

Spreminjajoče ekonomske in politične okoliščine, ki so prispevale k preusmerjanju teorij javnosti od javnosti kot socialne kategorije k javni sferi kot njeni infrastrukturi, so pomembno vplivale tudi na položaj ter (kritično) razumevanje in raziskovanje novinarstva, ki je vedno imelo pomembno mesto v oblikovanju in konceptualizaciji javnosti, javnega mnenja in javne sfere. V prizadevanju za ohranitev in utrditev novinarstva kot demokratičnega diskurza in poklica so v članku obravnavani strukturne in funkcijske spremembe novinarstva in dejavniki njegove (de)profesionalizacije. V prvem delu je obravnavano načelo javnosti kot temeljna specifičnost novinarstva kot poklica, ki za druge liberalne poklice ni značilna. Drugi del obravnava zgodovinske temelje profesionalizacije ter značilnosti deprofesionalizacije novinarstva v dobi ekonomije pozornosti. V zadnjem delu je model mejnega dela uporabljen kot analitični okvir za proučevanje novinarstva z vidika odnosov do drugih družbenih akterjev ter legitimnosti vpliva ključnih nenovinarskih akterjev na regulacijo novinarske prakse in s tem na podružbljanje ali deprofesionalizacijo novinarstva.

Množični mediji kot organ javnosti in steber javne sfere

V zadnjih petdesetih letih je javna sfera postala ključen in marsikdaj tudi zlorabljen pojem v raziskovanju javnosti in razvojnih smeri demokratične politike (Splichal 2022). Primat novega ključnega pojma »javna sfera« v angleški in francoski literaturi nad prej prevladujočima pojmom »javno mnenje« in »javnost« ni vplival na osrednjo vlogo medijev in novinarjev v kritičnem razumevanju javnosti. Mediji slejkoprej veljajo za glavne akterje v konstituiranju »javne sfere«, novinarji pa so obdržali osrednjo vlogo v ustvarjanju, ohranjanju in reprodukciji javne sfere. Izjemno vlogo novinarstva v javni sferi in za javno sfero je poudaril celo Evropski parlament v resoluciji »Novinarstvo in novi mediji – ustvarjanje javne sfere v Evropi« (2010): »središčna vloga novinarjev v sodobni družbi« izhaja iz spoznanja, da »lahko v sodobni družbi, ki se sooča s presežkom informacij, samo novinarji prispevajo pomembno dodano vrednost informaciji, ko uporabijo svojo poklicnost, etiko, usposobljenost in kredibilnost za osmislitev novic«.

Danes opažamo tudi nasprotni trend, ko kritiki (pojma) javne sfere problematizirajo kritično zasnovanost pojma in njegovo spoznavno in pojasnjevalno vrednost. Tovrstne kritike, ki zagovarjajo celo opustitev pojma javna sfera, trdijo, da ideja javne sfere ne more

zaobjeti »kompleksnih odnosov moči v digitalni dobi«, saj zastira naraščajoče ekonomske in družbene neenakosti, ki ogrožajo liberalno demokratično družbo (Fenton 2018, 33). Zgodovina se torej nekako ponavlja, le da zdaj kritične perspektive, vpisane v pojem javna sfera, ne ogroža pretirana ateoretska operacionalna redukcija, kot je bilo to značilno za pojmovno redukcijo javnega mnenja na mnenjske poizvedbe, ampak pojmovna »elastičnost« (Budarick 2016), ki razširja in premika razsežnosti in meje pojma javna sfera do njene teoretske in empirične nerazpoznavnosti. Kljub delno vsekakor utemeljenim kritikam pa v njih ni utemeljenih razlogov, da bi javno sfero povsem odmislili. Če je – podobno kot je dejal Blumler (2018) za »komuniciranje za državljanstvo« – javna sfera v krizi, ki jo spodbujajo politični in gospodarski dejavniki, bi se morali najprej vprašati, ali (in kako) lahko v sodobnem kritičnem razvoju najdemo elemente njenega okrevanja in odpornosti zoper nedemokratične posege, na katere je sicer opozarjal že Habermas (1962/1998), npr. s konceptualizacijo »repzentativne javnosti« in »refevedalizacije javnosti«.

V zgodovini (meščanske) javnosti ter v nastanku in reprodukciji njene infrastrukture javne sfere je imelo novinarstvo bistveno vlogo. Z internetizacijo in digitalizacijo in s pojavom psevdopojavnosti znotraj zasebno-javnih družabnih omrežij ter drugih ekonomskih in političnih akterjev je njegova vloga lahko ogrožena. Zato je pomembno ugotavljati, katerim strukturnim in funkcijskim (tehnološkim, ekonomskim in političnim) spremembam je novinarstvo kot dejavnost in poklic podvrženo in katere od teh sprememb spodbujajo »deprofesionalizacijo« in ovirajo »neoprofesionalizacijo« novinarstva ter s tem ogrožajo javno sfero v celoti. Če sta novinarstvo in njegova družbena vloga v krizi zaradi trenutnih sprememb, ki spodkopavajo prispevek novinarstva k državljanstvu, demokraciji in javnosti, je treba ugotoviti, kako lahko novinarji, mediji in družba učinkovito odgovorijo na te tendence in nanje vplivajo, da bi ohranili in utrdili novinarstvo kot demokratični diskurz in poklic.

V sodobni krizi družbenega komuniciranja in javnosti novinarstvo neposredno ogrožata »'pojav' kroničnega, skorajda bojnega stanja med politiki in novinarji« ter »dovzetnost novinarjev za namerno informacijsko manipulacijo s strani premetenih nosilcev kampanj« (Blumler 2018). Za (teoretsko nereflektirano) »poškodovano javno sfero« naj bi bili poleg tega značilni »zmanjšana pozornost državljanov, hibridni medijski sistemi, vzpon nedemokratičnih gibanj in strank ter mrežni, pogosto polarizirani politični informacijski tokovi« (Bennett in Pfetsch 2018, 250). A kljub tem »poškodbam« mediji in novinarstvo v normativnem smislu ostajajo varuhi načela javnosti ter steber javne sfere, kot so pričakovali ali celo zahtevali utemeljitelji načela javnosti v minulih stoletjih. Njihova naloga je: (1) ustvarjati vidnost sprememb v družbenopolitičnem okolju, ki imajo za državljane pomembne dolgoročne posledice, in delovanja oblasti, (2) državljanom zagotavljati dostop do medijev, kar omogoča njihovo javno rabo razuma, (3) kultivirati refleksivno publiciteto, prepoznavati družbena nesoglasja in omogočati doseganje konsenza, (4) posredovati med vladajočimi in vladanimi, (5) omogočati javnemu mnenju vpliv na odločanje o regulaciji javnih zadev ter (6) nadzor nad političnimi in gospodarskimi oblastniki in legitimirati njihove odločitve (Splichal 2022). Javna sfera v normativnih okvirih ostaja ključni pojem, ki omogoča in usmerja premišljevanje o demokratični politiki.

Nekoč monolitna javna sfera, v kateri sta predvsem mnenjski tisk in nacionalna televizija skrbela za novinarstvo in kulturo političnega komuniciranja, sicer v praksi postaja vse bolj fragmentirana in personalizirana. Hitro spreminjajoči se načini produkcije, distribucije in potrošnje v platformski kapitalistični ekonomiji oz. ekonomiji pozornosti prinašajo tudi nove oblike javno-zasebnega komuniciranja, ki so utelešene v družbenih omrežjih. Vse bolj očitna je »kriza komuniciranja za državljane«, ki je, kot trdi Blumler (2018), predvsem posledica

dica političnih in ekonomskih, manj pa komunikacijskih dejavnikov in akterjev. Novinarstvo ima v teh procesih pomembno vlogo, saj so tradicionalne funkcije množičnih medijev in novinarjev (ki bi morali biti in so nekoč bili nosilci teh funkcij) kot varuhov javnosti postale negotove z razvojem integriranih javno-zasebnih digitalnih komunikacijskih omrežij ter z naraščajočo količino in raznovrstnostjo vsebin, ki jih (so)ustvarjajo uporabniki in tudi že umetna inteligenca in roboti. Časopisi in informativni programi radia in televizije, ki so bili nekoč najpomembnejši vir novic za večino prebivalstva po vsem svetu, se soočajo z erozijo ekonomskih temeljev obstoja in razvoja – z upadanjem naklade, oglaševalskih prihodkov, števila zaposlenih novinarjev in izgubo občinstva. Bolj kot kadarkoli jih zadeva tudi pojav nove konkurence v obliki (političnih) blogov in popularnih družabnih omrežij. Poklicni novinarji niso le prenehali delovati kot prevladujoči odbiratelji množičnega komuniciranja, kar bi samo po sebi lahko imelo tako pozitivne kot negativne posledice, ampak se soočajo tudi z izgubo avtonomije in morda celo z zatonom novinarskega poklica, kot smo ga poznali do zdaj.

Obenem narašča zaskrbljenost, da pomanjkanje zanesljivih in kakovostnih informacij na splošno ogroža demokracijo in da h krizi prispeva tudi spletno novinarstvo samo, ko se nekritično prilagaja spremembam, s tem da ne spoštuje več temeljnih novinarskih vrednot in se odpoveduje svoji »vrednotni racionalnosti«, če uporabimo Webrov izraz. Digitalizacijo in internetizacijo sodobnega novinarstva spremlja podrejanje temeljni racionalnosti kapitalističnega sistema – maksimiranju dobička. Temu so namenjeni tekmovanje v hitrosti objavljanja novic in njihovo prilagajanje bralnim navadam v mobilnih napravah, kot so pametni telefoni in tablični računalniki, razrast »slabega novinarstva«, političnega propagandizma, tekmovanja za klike ali »klikolovstva«, dezinformacij, zavajajočih zgodb in lažnih novic, ki se v današnji »postresničnostni dobi« širijo po družabnih omrežjih, spodbujanje strasti in čustev namesto razumne strpnosti, posledica česar je med drugim zmanjšanje zaupanja v avtoriteto vednosti in institucij (kar seveda vključuje tudi avtoriteto medijev in novinarstva) in vzpon desnega populizma (Gradim in Baptista 2021).

Prihodnost bo pokazala, ali se bodo javnosti na to dogajanje odzvale z naraščajočim zavedanjem o škodljivih družbenih posledicah lažnih, zavajajočih ali pristranskih novic. Ranljiva izpostavljenost novinarstva akterjem politične in ekonomske moči v času komunikacijskega preobčila in krize javnega komuniciranja opozarja na splošnejše vprašanje o ranljivosti javne sfere in potencialu digitalizacije za spodbujanje njene odpornosti v odzivanju na družbeno krizo, ki se je še zaostрила s pandemijo covid-19. Z novinarstvom je neposredno povezano vprašanje, kako (lahko) digitalni mediji v času internetizacije (in posledične krize novinarstva) ohranjajo in spodbujajo delovanje javnosti ter utrjujejo in udeležujejo ideale javnosti, ki temelji na strukturni odprtosti za sodelovanje državljanov, omogočanju družbene (samo)refleksije s transparentnim diskurzivnim režimom in uveljavljanju demokratičnih idealov z javno razpravo in vplivanjem na odločanje.

Nobeno od teh vprašanj ni od včeraj. Podobni premisleki in vprašanja o novinarstvu se pojavljajo že od zgodnjega obdobja profesionalizacije novinarstva in predlogov za njegovo podružbljanje od konca 19. stoletja naprej. Vendar pa so danes vprašanja o naravi in prihodnosti novinarstva še posebej aktualna prav zaradi radikalne preobrazbe javne sfere, ki jo povzročajo tehnološki, ekonomski in politični dejavniki. Te spremembe vplivajo zlasti na konstitutivno vlogo novinarstva pri ustvarjanju in reprodukciji javnosti in javne sfere. Kot je poudarjal Carey (2003/2007, 5), je »ena glavnih nalog in posledic novinarstva, da oblikuje in vzdržuje določene skupnosti«. Utekočinjanje oz. vse večja spremenljivost in prepustnost meje med javnostjo in zasebnostjo (Splichal 2018) ter členitev novih, javno-zasebnih nači-

nov komuniciranja odpirata pomembna vprašanja o tem, kako se ustvarjata in spreminjata javnost in zasebnost ter kako sta se narava (digitalnega) novinarstva in status novinarjev spremenila s prilagajanjem naraščajočemu utekočinjanju »vélike dihotomije javno – zasebno« (Bobbio 1989).

Novinarstvo in načelo javnosti

V normativnem smislu je glavna naloga novinarstva soustvarjanje in predstavljanje javnosti kot socialne kategorije ter posredovanje med vladajočimi in vladanimi v javni sferi, kar bi moralo določati vsebinsko ali vrednotno racionalnost novinarstva, ki se bo odražala v naravi vsebine. V obeh primerih bi morali biti novinarstvo in novinarji »v službi« državljanov, s čimer bi zagotovili javno zaupanje in nadzor nad oblastniki ter postali »nadzorstvena moč, ki je nujno potrebna za vzdrževanje dobre vlade« (Bentham 1820). Carey (2007, 11) je vztrajal, da je *resnična zaveza* novinarstva, da »zagotovi skupno žarišče razprav in pogovorov« in ga prenese v javni prostor, kjer ga lahko vsi delijo. Odnos novinarjev do državljanov (njihove publike) na normativni ravni torej nikakor ni odnos med *ponudnikom storitve* in *stranko* ali uporabnikom storitve, ki je značilen za »prave« liberalne poklice, kot je medicina. Specializirano poklicno znanje in posebne naloge novinarjev bi morali zajemati razumevanje družbe, iskanje virov pomembnih informacij in relevantnih mnenj ter znanje, kako jih je mogoče celovito predstaviti javnosti. To naj bi bilo jedro profesionalizma v novinarstvu, ki ga noben drug poklic ne more (bolje) udejanjati (Høyer in Lauk 2016, 10).

Novinarstvo se zgodovinsko uvršča med »liberalne poklice«, za katere je značilno, da »zagotavljajo intelektualne storitve na podlagi posebne poklicne kvalifikacije ali spretnosti; te storitve se zagotavljajo osebno in temeljijo na zaupanju; dejavnost se izvaja samostojno in poklicno neodvisno; za svobodne poklice je značilen poklicni etos, odgovorni so do pogodbenikov in morajo delovati v javnem interesu; vključeni so v sistem poklicne organizacije in nadzora«. Vse te definicijske značilnosti se sicer ne pojavljajo v vseh poklicih in vseh državah oziroma kulturnih okoljih in pravnih sistemih, a jih je Evropski ekonomski in socialni svet sprejel kot skupno evropsko definicijo liberalnih poklicev (EESC 2017). Tako kot za vse druge liberalne poklice tudi za novinarstvo velja, da se pod vplivom številnih dejavnikov njegove značilnosti spreminjajo.

Poklicne avtoritete in avtonomije novinarstva načelno ni mogoče utemeljevati enako kot siceršnje *javno dostopne storitve za uporabnike*. Edinstvena značilnost novinarstva kot poklica in njegove vsebinske racionalnosti je utemeljenost legitimnosti njegove avtoritete in avtonomije na *načelu javnosti*, ne pa v odnosu do *naročnika*. Načelo javnosti je tisto, ki loči novinarski poklic (ali profesionalizem) od splošne konceptualizacije poklica (ali profesionalizma). Seveda tako kot novinarji tudi znanstveniki, odvetniki in zdravniki komunicirajo z javnostjo, vendar je ta diskurz sekundaren v odnosu do – za poklicno skupnost konstitutivnega – diskurza med pripadniki poklica (npr. znanstvene publikacije, nastopi na konferencah in sodiščih), ki ga morajo bodisi za svoje stranke bodisi za javnost poenostaviti in prilagoditi, da bi bilo sporazumevanje mogoče. Nasprotno pa je novinarski diskurz *eo ipso* javni diskurz oz. diskurz javnosti, torej diskurz, ki je hkrati konstitutiven za novinarski poklic in za celotno javnost. To ne pomeni, da ne obstaja poklicno specifično znanje v novinarstvu in da ni potrebno specifično izobraževanje novinarjev. Prav ta specifika po eni strani odlikuje novinarstvo kot poseben poklic, po drugi strani pa povzroča, da so meje med novinarstvom in nenovinarstvom ter drugimi poklici bolj prepustne.

Splošna ideja (liberalnega) poklica poudarja načelo enakega *dostopa* do zadevne storitve ali blaga vsem strankam brez kakršnega koli sklicevanja na načelo javnosti. Primer novinarstva je drugačen. Specifičnost novinarskega poklica ni le v naravi določenih obče dostopnih storitev ali vsebin, ki jih zagotavljajo novinarji, ampak tudi v *konstitutivnem odnosu do javnosti*, ki naj bi kot svoje *organe* uporabljala novičarske medije, kar je izvirno utemeljil že Marx (1842/1974) z dokazovanjem razlike med svobodo tiska in svobodo podjetništva. Omogočanje dostopa do informacij o transakcijah s potencialno pomembnimi dolgoročnimi posledicami za tiste, ki niso neposredno vpleteni, kar je temeljni pogoj za nastanek javnosti, postavlja novinarje kot poklicne posredovalce med javnostjo in zasebnostjo v položaj varuhov načela javnosti v modernih (po)razsvetljenskih družbah.

Nasprotje normativni konceptualizaciji novinarstva, ki je utemeljena na vsebinski oz. vrednotni racionalnosti poklica, je podrejanje novinarstva instrumentalni oz. namenski racionalnosti (če uporabim Webrovo terminologijo), s katero se uveljavlja racionalnost *generičnega sistema* (npr. kapitalizma), v katerem delujejo novinarji, ne pa specifična racionalnost novinarstva. V času pospešenega prehoda liberalnega kapitalizma v obdobje ekonomije pozornosti in »postresničnosti« se dejanski odnos novinarjev do občinstev približuje odnosu med ponudnikom storitev in stranko, ki je značilen za tradicionalne liberalne poklice, predvsem – vendar ne izključno – zaradi ekonomske nujnosti pritegniti posredno ali neposredno unovčljivo pozornost »plačilne publike«. Zaradi sprememb v ustvarjanju medijskih prihodkov, ko novo merilo vrednosti za številne novinarske organizacije postaja »viralnost in ne resnica ali kakovost« (Viner 2016), se novinarji soočajo z nevarnostjo, da bo »na dejstvih utemeljeno prepričevanje zamenjano s pridiganjem« in bodo s tem prestopili »tanko mejo med poročanjem in omogočanjem« (Murphy 2020). Omogočanje drugje ustvarjenim novicam, da neovirano (tj. brez uredniškega dela) potujejo skozi uredniške prehode v digitalnih medijih in na novičarskih portalih – kar sodobna tehnologija omogoča, založniško podjetništvo pa spodbuja, da bi zmanjšalo proizvodne stroške in povečalo občinstvo – je smrtna nevarnost za *humano* novinarstvo, ne glede na to, ali lov na občinstvo izvajajo algoritmi ali ustrezno »prekvalificirani« novinarji in uredniki.

Čustva spodbujajo zavzetost in zvestobo naročnikov/podpornikov, mnenje pa je cenejše od zbiranja novic. Ti osnovni pogoji spodbujajo medije, da so viri potrditvene pristranskosti in ne pluralistični prostori, namenjeni obravnavanju izpodbijanih pogledov in dispozicij občinstev. Neizprosna podjetniška ekonomika medije spodbuja, naj postanejo pridigarji in ne prepričevalci, in to je eden od razlogov, zakaj v demokratičnih družbah – Amerika je najbolj kritičen primer – postaja vladanje neizvedljivo (ibid.).

Zoper »neizprosno podjetniško ekonomiko« sta že na prehodu iz 19. v 20. stoletje Bücher in Tönnies poudarjala nujnost podružbljanja novinarstva in predstavila nekaj konkretnih idej o tem, kakšne storitve naj tisk kot organ javnega mnenja zagotavlja svojim bralcem (Tönnies 1922/1998). Lahko se ne strinjamo z njunimi konkretnimi predlogi za reformo tiska oz. časnikov, vendar to ne more ogroziti veljavnosti njune splošne ideje, da morajo reforme novinarstva ne le pomagati zagotoviti pravico do izražanja idej brez političnih in komercialnih pritiskov – in s tem predvsem novinarje zaščititi pred različnimi oblikami cenzure –, ampak tudi *razširiti možnosti* za izražanje in s tem omogočiti »ljudskim glasovom« prodreti v javno sfero in sodelovati v oblikovanju in izražanju javnega mnenja. Načelo javnosti namreč ni le edinstvena skupna podlaga za novinarstvo kot poklic in njegovo avtonomijo, ampak tudi za uveljavitev posebnosti in osebne avtonomije *znotraj poklica*. Načelo javnosti, ki

temelji na Kantovi zamisli o pravici *posameznika* do javne rabe razuma, zagotavlja tudi osebno svobodo izražanja novinarjev. Novinarstva zato ni mogoče obravnavati le kot kolektivno sestavo »poklicnežev«, ki si delijo poklicne vrednote in vrednotno racionalnost ter zasledujejo kolektivne cilje, ne da bi pri tem upoštevali avtonomne osebnosti, osebne interese in soodvisnost novinarjev z »outsiderji«, kot bi dejal Lippmann.

Ko se je novinarstvo (iz)oblikovalo v poseben poklic v industrijski in meščanskih političnih revolucijah in je z osvoboditvijo tiska izpod cenzure in politične podložnosti začelo uveljavljati svojo avtonomijo ter se je s tem tudi institucionaliziralo, so novinarji pretežno pripadali liberalnim poklicem srednjega sloja. V 20. stoletju je novinarstvo z naraščajočim družbenim pomenom medijev podobno kot mnoge druge dejavnosti po eni strani pridobi(va)lo poteze poklica *sui generis*, kar se je izražalo tudi v ustanavljanju nacionalnih in mednarodnih novinarskih profesionalnih združenj, po drugi strani pa so se z industrializacijo novinarji v veliki meri že selili v razred delavcev, zaposlenih v založniških podjetjih, in s tem napovedovali prihod deprofesionalizacije (Splichal 2020). Z internetizacijo pa novinarski poklic doživlja morda največje spremembe v svoji relativno kratki zgodovini.

Internet je na prelomu tisočletij močno pospešil dinamično protislovje med procesi profesionalizacije in deprofesionalizacije (in delno tudi pavperizacije), ko je omogočil zgodovinsko neprimerljiv vzpon javnih, zasebnih in hibridnih načinov komuniciranja v integriranih javno-zasebnih komunikacijskih omrežjih. Medtem ko je Park (1923, 273) nekoč označeval zgodovino tiska za »naravno«, ker je nobena družbena skupina ni mogla nadzorovati, bi za sedanje kritično obdobje razvoja novinarstva prej lahko rekli, da je z njo konec »naravne zgodovine«, saj jo obvladujeta le še dve »skupini moči«: tehnologija in ekonomija. »Naravna zgodovina« novinarstva se je pravzaprav končala že s tehnološko specifičnimi oblikami novinarskega dela, ki sta jih prinesla nova novičarska medija radio in televizija; vprašanje, kaj spada v novinarstvo, pa je še zaostri la selitev v internet.

Digitalne informacijske tehnologije, robotika in umetna inteligenca, ki omogočajo in izvajajo samodejno procesiranje védenja, sicer ne bodo nadomestile ljudi na področjih, ki zahtevajo visoko usposobljenost delavcev in na katerih nove tehnologije tradicionalno niso bistveno povečevale produktivnosti dela – kot so na primer medicina, pravo, znanosti, inženirstvo in izobraževanje –, vendar pa bodo inteligentni sistemi zaradi svoje večje učinkovitosti vsaj nekatere poklicne naloge prevzeli od ljudi. Novinarstvo že pred digitalizacijo ni spadalo v Baumolov krog dejavnosti s »stagnantno produktivnostjo« oz. med tehnološko stagnantne industrije in storitve, kot so izobraževanje, žive umetniške uprizoritve in zdravstvo, v katerih se s tehnološkimi inovacijami produktivnost ne povečuje (Baumol in Bowen 1966). Že od izuma tiskarskega stroja naprej je novinarstvo spadalo v »progresivni produktivni sektor«, z digitalizacijo pa se je pritisk na večjo produktivnost v novinarstvu še povečal. Digitalne značilnosti internetne tehnologije po eni strani zahtevajo nova znanja, tehnike in pravila, brez katerih se novinarstvo ne more več izvajati, in s tem povečujejo produktivnost novinarskega/novičarskega dela, po drugi strani pa omogočajo večjo delovno mobilnost in povezovanje med nekdanj povsem ločenimi vrstami dela in poklici ter povsem nove poslovne modele, kakršne na primer prinaša »ekonomija pozornosti«. Tudi če vključevanje pametnih strojev v poklice na temelju finančnih, in ne poklicnoaltruističnih motivov ne bi bistveno povečalo brezposelnosti v poklicnem sektorju, je gotovo, da bodo organizacijske spremembe, ki spremljajo in spodbujajo avtomatizacijo za povečanje produktivnosti, poklice vendarle bistveno spremenile.

Novinarstvo v izpostavljenosti posledicam uvajanja digitalizacije nikakor ni izključna posebnost. Ocenjuje se namreč, da bo približno 40 odstotkov (ali 94 milijonov delavcev)

v Evropi do leta 2030 moralo pridobiti nova znanja v okviru svojih obstoječih poklicev, saj bo lahko več kot 20 odstotkov dela, ki ga opravljajo danes, takrat opravila tehnologija. Nadaljnjih devet odstotkov (ali 21 milijonov) delavcev bo moralo opustiti svoje poklice, ki bodo postopoma popolnoma izginili. Vendar se ob tem zdi, da je v novinarstvu tveganje za premeščanje delovne sile zaradi avtomatizacije večje kot v večini drugih poklicev. Novinarje ogroža tudi porast »samostojnih oblik dela«, saj samozaposleni, agencijski in pogodbeni delavci v celoti predstavljajo že 20 do 30 odstotkov vseh delovnih mest v Evropi (McKinsey 2020).

Bistveni vpliv novih načinov komuniciranja z novimi akterji na novinarsko dejavnost in poklic ter s tem povezano krizo novinarstva ni niti edini niti povsem izjemen primer sodobne krize poklicev in profesionalizma, povezane z globljimi spremembami delovnega okolja. Je pa posebnost krize novinarstva v njeni povezanosti s krizo javnosti in javne sfere, z upadom zaupanja v množične medije in demokratične institucije ter konec koncev s krizo demokracije in z vzponom avtoritarnih režimov. Če je kriza lahko tudi priložnost, potem se velja vprašati, ali lahko komunikacijski potencial interneta daje novinarjem, medijem in družbi oporo, da bi obvarovali in okrepili novinarstvo kot demokratični diskurz in poklic, ter omogoča prevlado refleksivne publicitete nad instrumentalno publiciteto, ki reproducira oblastna razmerja.

Novinarstvo kot liberalni poklic: od profesionalizacije k deprofesionalizaciji

Pred več kot sto leti je Max Weber (1919, 29) novinarje kritično opisoval kot »dema-goško vrsto« in »kasto nedotakljivih /.../ brez trdne družbene umestitve«. V svoji analizi politike kot dejavnosti in poklica je izpostavil, da (1) »je lahko politika tako kot gospodarska dejavnost človekova zaposlitev ali poklic«, in da (2) »smo vsi, občasni' politiki«, ko poskušamo »vplivati na porazdelitev moči znotraj političnih struktur in med njimi« (Weber 1922/1927). Čeprav je bil prepričan, »da je odgovornost novinarja veliko večja in da čut odgovornosti vsakega častnega novinarja v povprečju ni malo šibkejši, ampak močnejši kot pri učenjaku« (Weber 1919, 29), pa novinarjev v nasprotju s politiki ni pojmoval kot posebne poklicne kategorije, ki bi zagotavljala specifične storitve preostanku družbe in za katero bi bila potrebna podrobna in specializirana izobrazba, s čimer bi novinarji postali poklic po definiciji (Callaghan 2014).

Kar naj bi v Webrovih časih veljalo (samo) za politiko, bi danes lahko veljalo tudi za novinarstvo. V podobnem smislu kot (nekdanj) na politiko lahko v času internetizacije komuniciranja tudi na novinarstvo gledamo kot na »človekovo zaposlitev ali njegovo poklicnost«. Zdi se, da nas gospodarski, tehnološki in politični dejavniki vabijo, da vsi postanemo občasni novinarji, kar povzroča ali bi lahko povzročilo resne posledice za tradicionalne novinarske zaposlitve in novinarski poklic. Kot občasni novinarji (in (ali) »demagogi«, če sledimo Webbru) delujemo, ko uporabljamo internet za izmenjavo informacij in mnenj; ko poročamo, dokumentiramo ali izražamo mnenja z besedili, s slikami, z zvočnimi in video datotekami. Za novinarstvo kot občasno dejavnost je mogoče šteti komunikacijsko dejavnost, ki jo – v analogiji z Webrovim razumevanjem »občasnih politikov« – opravljajo vsi tisti uporabniki interneta, ki občasno ali redno, posamezno ali kot člani družbenih skupin v spletu in družabnih omrežjih objavljajo vsebine, ki delno ustrezajo vsaj minimalnim standardom poklicnega novinarstva, a to zanje ni »v njihovem življenju na prvem mestu niti materialno niti idealno«, kot je Weber pisal za občasne politike.

Občasno novinarstvo vključuje tudi občasno uredniško delo. V anarhičnem spletnem okolju morajo ljudje delovati tudi kot odbiralci in uredniki, da pridobijo in širijo relevantne informacije; tej nalogi sicer mnogi niso zares kos, kar jim lahko povzroča »informacijsko tesnobo«. Uporabniki interneta lahko kombinirajo na desetine informacijskih in komunikacijskih dejavnosti, od iskanja novic in odgovorov na določena vprašanja do e-pošte, odprtih forumov in klepetalnic, blogov, mikroblogov in vlogov, novičarskih skupin in družabnih omrežij. Objave, za katere skrbijo uredniki, vedno bolj nadomeščajo tokovi informacij, ki jih (i)zbirajo virtualni »prijatelji« v družabnih omrežjih in (ali) jih obdelujejo nevidni algoritmi. Osebnostne informacijske preobremenitve ne povzročajo le poplava dohodne e-pošte in besedilnih sporočil, tвитov, obvestil, posodobitev spletnih mest in RSS-tokov, pač pa tudi ogromen informacijski ocean v »zunanjem svetu«, kot bi rekel Lippmann (1927/1993), ki se ga ljudje čutijo prisiljeni raziskovati, da bi bili obveščeni, vendar za to pogosto niso ustrezno in dovolj usposobljeni.

Tako zasebno-javno nepoklicno uredniško-novinarsko delovanje posameznikom načelno lahko omogoča boljše razumevanje in vpogled v politično pomembne družbene procese (tj. tiste s pomembnimi družbenimi posledicami), hkrati pa jih ovira pri preizkušanju objektivne veljavnosti njihovih mnenj. V obeh primerih je to resen izziv novinarskemu profesionalizmu. Preobremenjenost z informacijami na eni strani in segregacija v »informacijske mehurčke« na drugi zmanjšujeta možnosti za preizkus objektivne veljavnosti osebnega znanja in mnenj, kar je pogoj refleksivnega mišljenja in publicitete. Brez javno dostopnih in razumljivih mnenj drugih (in razlogov zanje) posameznik ne more razmišljati s stališča vseh drugih in preverjati veljavnosti lastne sodbe, kot zahteva Kantova maksima razsojanja (Kant 1790/1952, 519), kar je ne nazadnje tudi nujen pogoj za delovanje posvetovalne demokracije. Brez sposobnosti, da sami lahko zavzamejo tudi »stališče vseh drugih«, ljudje izgubijo stik z informacijami, ki niso skladne z njihovimi osebnimi pogledi, in so zaradi tega slabše obveščeni tako v smislu, da ne poznajo mnenj drugih in razlogov, s katerimi so utemeljena, kot tudi, da niso sposobni sprejemati informiranih sodb (Thorseth 2009, 246).

Ob Webrovem ambivalentnem odnosu do novinarjev ni presenetljivo, da ni poskusil določiti prave narave te »kaste nedotakljivih« z uporabo pojma racionalnosti, ki ga je razvil v *Wirtschaft und Gesellschaft* (1921) in je v 20. stoletju postal eden od temeljev analize profesionalizma v poklicih, ki temeljijo na znanju, čeprav je bil neredko tudi predmet kritike. Horkheimer in Adorno sta na primer v prevladi procesov racionalizacije v modernih zahodnih družbah videla odločilni dejavnik neuspeha razsvetljenstva. V nasprotju z Webrom, ki je v ciljni usmerjenosti »moderne razuma« videl odločilni moment njegove zgodovinske prevlade, sta Horkheimer in Adorno kritizirala vzpon »instrumentalnega razuma«, ki ga zanimajo le sredstva za doseg cilja, ne reflektira pa samega cilja ali ciljev (Horkheimer 1947/2004). Po drugi strani je Bourdieu (1998) podobno kritično ugotavljal, da je novinarstvo »polje« z zelo šibko avtonomijo, saj se tesno prepleta s prevladujočima logikama (Weber bi rekel racionalnostjo) tržnega in birokratskega polja, ki ogrožata novinarsko avtonomijo.

Ne glede na polemike o naravi in posledicah prevlade praktičnih, teoretskih, vsebinskih in formalnih procesov racionalizacije v (post)modernih (zahodnih) družbah je racionalnost vpisana v temelje analize procesov profesionalizacije v 20. stoletju in poznejših procesov deprofesionalizacije. Vse večja pozornost profesionalizmu in zanimanje za (odstopanja od) norm institucionalnega povezovanja poklicnih skupin zaposlenih sta bila povezana z dejstvom, da so »številne najpomembnejše značilnosti naše družbe v veliki meri odvisne od nemotenega delovanja poklicev« (Parsons 1939, 457). Dolgoročni procesi profesionalizacije in deprofesionalizacije, katerih posledica je nastanek novih poklicev in izginjanje starih, so

neločljivo povezani z družbeno delitvijo dela, diferenciacijo poklicev in dinamiko njihovega dostopa do družbene moči in statusa. Tako profesionalizacija kot deprofesionalizacija sta povezani s predstavami o idealnem tipu ali normativnem vzorcu poklica, ki se mu neki poklic približuje ali se od njega odmika.

V prevladujoče ameriških in britanskih novinarskih študijah je sicer Webrova tipologija racionalnosti, ki je močno zaznamovala študije o profesionalizaciji, ostala večinoma neopažena. Podobno kot marsikje drugje so bile razprave o profesionalizmu omejene na statične (idealne) »značilnosti poklica«. Proučevanje (de)profesionalizacije novinarstva se je izogibalo tudi uporabi marksističnega pojmovnega aparata in praviloma ni bilo usmerjeno v obravnavo novinarstva kot »splošnega« (presežno vrednost ustvarjajočega) in »posebnega« (uporabno vrednost ustvarjajočega) dela. Medtem ko Webrov prispevek sicer ni neposredno vplival na novinarske študije, pa je njegovo razlikovanje med namensko (nem. Zweckrationalität) in vrednotno racionalnostjo (nem. Wertrationalität) vendarle pomembno vplivalo tudi na poznejša pojmovanja novinarstva. Še zlasti prihaja do izraza v dobi internetiziranega komuniciranja, ko je novinarstvo videti človekova zaposlitev ali poklic za vsakogar: zdi se, da lahko vsi postanemo občasni novinarji, kar lahko povzroči daljnosežne posledice za tradicionalno novinarsko delo in poklic.

Po Webru (1921/1956) »namensko racionalno deluje, kdor svoje delovanje usmerja glede na namen, sredstva in možne učinke in pri tem racionalno tehta tako sredstva glede na cilje, cilje glede na možne učinke in tudi različne možne cilje med seboj«. Nasprotno je vrednotno racionalno delovanje določeno z zavestnim prepričanjem o (etični, estetski, religiozni itd.) lastni vrednosti delovanja ne glede na »uspeh«. Neracionalno delovanje pa je bodisi afektivno (čustveno) bodisi tradicionalno (ustaljene navade). Na področju ekonomije sicer Weber opredeljuje še razliko med *formalno* racionalnostjo, ki izbira sredstev za doseg ciljev podreja širšim družbenim strukturam, kot so birokracija, kapitalistična ekonomija ali vladavina prava, ter njihovim pravilom in zakonom, in *materialno* racionalnostjo, ki vodi ljudi v njihovem vsakdanjem življenju na podlagi temeljnih vrednot, vendar odnosa med obema vrstama členitve nikjer ne pojasnjuje.

»Liberalni model novinarstva«, kot sta ga definirala Hallin in Mancini (2004), ne obravnava novinarstva kot »liberalnega poklica«, ko poudarja poklicne, ne pa družbene posebnosti in določenosti novinarstva. Vključuje značilnosti tako Webrove *vrednotne* kot *namenske* racionalnosti: (1) tisk je usmerjen nevtrarno in objektivno ter avtonomen v odnosu do državnih oblasti, (2) obstaja močni profesionalizem, za katerega je značilna samoregulacija, in (3) produkcija novic je standardizirana in podvržena tržnim zakonitostim. Tudi razlikovanje med organizacijskim in poklicnim profesionalizmom, ki ga je J. Evetts (2003, 2013) vpeljala v obravnavi »v diskurz usmerjenega pojma profesionalizma«, se jasno navezuje na Webrovo dihotomijo namenske in vrednotne racionalnosti, čeprav avtorica samo »organizacijski profesionalizem« – v katerem se zrcali Webrova namenska racionalnost – povezuje z »weberjanskimi modeli organizacije«, medtem ko »poklicni profesionalizem« – ki vsebinsko ustreza Webrovi vrednotni racionalnosti – povezuje z »Durkheimovim modelom poklicev kot moralnih skupnosti«. Sledeč njenemu razlikovanju je Örnebring (2009) identificiral štiri splošne trende v novinarstvu, ki naj bi bili posledica »pogajanj med dvema vrstama profesionalizma«: (1) deregulacija trgov delovne sile, (2) nastajanje novih oblik zaposlitve, (3) tehnologizacija delovnega mesta in (4) skrbi glede obsežnega razveščinenja nekaterih segmentov delovne sile, v katerih pa prevladujejo le spremembe, povezane z namensko racionalnostjo novinarstva.

V razpravah o (de)profesionalizaciji novinarstva je pomembno tudi samovrednotenje oz. vprašanje, ali novinarji sami vidijo novinarstvo kot (poseben) »poklic« in sebe kot njegove nosilce. Vrsta raziskav pritrjuje taki samopodobi novinarjev. Čeprav morda novinarstvo ni klasičen poklic v organizacijskem smislu zaradi odsotnosti neposrednega odnosa s »stranko«, pa se novinarji nedvomno zavedajo poklicnih vrednot, kot so zavezanost javni službi, avtonomija in občutek »poklicnosti«. Že na začetku šestdesetih let prejšnjega stoletja sta McLeod in Hawley (1964) ugotavljala, da poklicni novinarji pripisujejo velik pomen objektivnosti in odgovornosti v časopisih. Kimball (1965) je dokazoval, da so novinarji »poklicneži« zaradi svoje poklicnosti, posebne družbene vloge in potreb po izobraževanju in združevanju, ki sta namenjeni razvijanju poklicne etike. Splichal in Sparks (1994) sva ugotovila tudi izrazito pozitiven odnos do profesionalizacije (zlasti do poklicne avtonomije) med študenti novinarstva v dvaindvajsetih državah po vsem svetu.

Medtem ko je sredi dvajsetega stoletja še veljalo prepričanje o postopni profesionalizaciji večine specifičnih zaposlitev (Wilensky 1964), danes opažamo, da v vseh poklicih in institucijah, ki slonijo na profesionalizmu, potekajo postopni procesi deprofesionalizacije. Že Parsons (1968) je sicer s primerom vloge inženirjev in odvetnikov pri vodenju podjetij opozarjal, da izginjanje poklicnih struktur, ki ga povzroča komercializacija, ne pomeni nujno izgube moči, ampak jo lahko celo poveča in razširi onkraj profesionalnega odnosa. Tudi danes lahko ugotavljamo, da deprofesionalizacija lahko vodi tudi do podružbljanja dejavnosti in demokratizacije znanja, saj povečuje dostopnost ekspertnega znanja ljudem zunaj poklica, kar lahko okrepi državljansko razumevanje in udeležbo v skladu z demokratičnimi ideali. Kljub takim (potencialnim) družbeno sprejemljivim učinkom pa ne smemo prezreti izrazito negativnih posledic, ki jih lahko povzroči deprofesionalizacija, ko namesto v podružbljanje vodi v podrejanje poklica namenski racionalnosti.

Deprofesionalizacija zmanjšuje profesionalno avtonomijo, status, moč in identiteto. V nasprotju z Webrovim prepričanjem, da se različne vrste racionalnosti dopolnjujejo, se danes zdi, da so poklici, za katere je značilna vsebinska racionalnost (in jih vodijo vrednote, kot so na primer altruizem, avtonomija in avtoriteta nad uporabniki), vse bolj v konfliktu z birokracijo in s kapitalistično ekonomijo, ki ju vodi namenska racionalnost in katere cilja sta učinkovitost ter zmanjševanje stroškov (Ritzer in Walczak 1988). K rahljanju ali utekočinjanju mej med člani poklica in »outsiderji« največ prispeva pet procesov: (1) rutinizacija, avtomatizacija in algoritmizacija dela ter procesiranja znanja; (2) družbeno razširjanje, demonopolizacija in fragmentacija znanja ter tehničnih kompetenc; (3) birokratizacija, vzpon hierarhičnega nadzora in slabitev avtonomnega nadzora nad vedenjem s prostovoljnimi združenji in etičnimi kodeksi; (4) marketizacija in komercializacija, ki temeljno naravnano preusmerjata od skupnosti k individualnemu interesu; in (5) zmanjševanje prestiža in zaupanja (Splichal 2020). Deprofesionalizaciji so podvrženi vsi poklici, a v različnih stopnjah in na različne načine, z različno izraženimi variacijami med kulturami in nacionalnimi vrednotnimi sistemi. Kljub razlikam pa na določenih poklicnih področjih, kot sta na primer univerzitetno izobraževanje in novinarstvo, obstajajo globalni skupni vzorci deprofesionalizacije. Donsbach (2014, 662) te spremembe na področju novinarstva pripisuje razmeram, ko sta »vse manjši interes za javno sfero in naraščajoča selektivna izpostavljenost [generala] tiho marginalizacijo profesionalnega novinarstva v javnem komuniciranju«. Splichal in Dahlgren (2016) pripisujeta deprofesionalizacijo novinarstva njegovi globalni degradaciji v »informacijsko delo«, kar je posledica tehnoloških in komercialnih pritiskov, ki se kažejo v krizi institucionalnih struktur (medijev), njihovih praksah, družbeni vlogi in javni percepciji.

Novinarski »projekt profesionalizacije« je bil v preteklosti neke vrste pogodba med novinarji, lastniki medijev in javnostjo, ki novinarjem ni omogočala le zahtevati avtonomijo v odnosu do države in svojih delodajalcev, temveč je oblikovala tudi poseben aparat, ki je spremljal spremembe in odstopanja, pri čemer so novinarji nastopali kot predstavniki javnosti v odprtih soočenjih z oblastjo (Nerone 2015). Toda sodobni trendi na trgih dela in delovni procesi v uredništvih, ki jih omogoča digitalizacija, ogrožajo avtonomijo novinarjev, kar vodi v procese deprofesionalizacije in pavperizacije novinarstva, katerih cilj je znižati proizvodne stroške in preložiti tveganja na posameznika (Pickard 2020). Čeprav morda res vsi postajamo nekakšni občasni novinarji, pa poklicno novinarstvo bolj kot občasno novinarstvo ogrožata digitalizacija in avtomatizacija novinarskega delovnega procesa, ki vedno bolj vplivata tudi na visokokvalificirana poklicna delovna mesta in jih izpostavljata logiki namenske racionalnosti (komercializacije in birokratizacije) ter naraščajoči negotovosti na trgu delovne sile.

Zaradi razvoja informacijske tehnologije in umetne inteligence je varnost novinarskih zaposlitev vse bolj ogrožena. Med letoma 2008 in 2019 se je na primer število zaposlenih v uredništvih ameriških časopisov zmanjšalo za 51 odstotkov, z 71.000 na 35.000, medtem ko se je v tem času število zaposlenih v vseh uredništvih ameriških medijev zmanjšalo za 23 odstotkov (Pew Research Center 2019). Raziskave kažejo na povečanje prekarne zaposlitve in poostren nadzor nad delom z oblikovanjem novih ločnic med novinarji (Cohen 2015). Tudi novinarski izobraževalni programi se prilagajajo deprofesionalizaciji s spodbujanjem podjetništva na temelju romantičnih predstav o nestandardnih delovnih razmerjih, ki ideološko temeljijo na podobi prožnega, samozadostnega in samozavestnega novinarskega podjetnika (Besbris in Petre 2020; Cohen 2015).

Na delovne procese in produkte novinarstva ter njegovo poklicno avtonomijo in avtoriteto v odnosu do nenovinarskih akterjev, vključno z občinstvi, pomembno vpliva ekonomija pozornosti, ki je s komercializacijo pozornosti kot redke dobrine postala gonilna sila spletnega komuniciranja. Človekova pozornost je sicer vedno bila relativno in absolutno omejena. Skozi celotno človeško zgodovino je bil močno omejen tudi dostop do informacij zaradi izobrazbenih, časovnih, prostorskih in finančnih omejitev (Splichal 1997). Danes pa imamo dostop do ogromne količine informacij, in čeprav so ljudje tudi bolj izobraženi, je količina človekove pozornosti podobna, kot je bila nekoč. Ključni omejevalni dejavnik povečevanja uporabe oz. potrošnje je tako postala pozornost, ne pa dostop do informacij, in ključni problem, kako pritegniti omejeno pozornost uporabnikov in potencialnih kupcev, ne pa omogočiti dostop. Svetovna ekonomija ne temelji več na razpoložljivem materialnem bogastvu, ampak na razpoložljivi človeški pozornosti; »prinaša novo vrsto bogastva, nove razredne delitve – zvezde proti oboževalcem – in nove oblike lastnine, zaradi česar je nezdružljiva z ekonomijo, ki temelji na industriji, denarju in trgu« (Goldhaber 1997). V primerjavi s prejšnjim poslovnim modelom, s katerim si deli oglaševalsko industrijo, je ekonomija pozornosti predvsem usmerjena v to, da ljudje poklanjajo svoje dragocene resource, tj. svoj »prosti« čas, pozornost in osebne podatke, ne da bi pomislili na stroške zase in za druge. Kurirane časovnice in avtomatizirani priporočilni sistemi so zasnovani tako, da čim dlje zadržijo pozornost uporabnikov z zadovoljevanjem njihovih domnevnih potreb, kar lahko vodi tudi v izpostavljanje polarizirajočih, zavajajočih, ekstremističnih ali drugače vprašljivih vsebin, da bi uporabnike dlje priklenili pred zaslone (Lewandowsky et al. 2020, 5).

Ekonomija pozornosti pospešuje procese deprofesionalizacije v digitalnem novinarstvu. Po eni strani zmanjšuje pomen poklicne vrednotne racionalnosti z odpravo nadzora novinarjev nad delovnim procesom, povečevanjem pomena tehničnih veščin v primerjavi

s primarno novinarskimi veščinami in ukinjanjem monopola poklica nad veščinami in njihovim pridobivanjem, po drugi strani pa povečuje vlogo namenske racionalnosti, predvsem z medijskim unovčevanjem pozornosti in klikov, algoritemsko selekcijo ter s krepitvijo moči in nadzora menedžmenta (Kaluža in Slaček 2020). V samostojnih »digitalnih uredništvih«, kjer so ti trendi izrazitejši, deprofesionalizacija vodi tudi v krizo poklicne identitete spletnih novinarjev (Vobič in Milojevič 2014). Obenem so se deprofesionalizaciji začeli prilagajati izobraževalni programi novinarskih fakultet s spodbujanjem podjetništva in z romantiziranjem prekarne »avtonomije« novinarjev kot bistvenih značilnosti sodobnega novinarstva, ne pa znakov njegove deprofesionalizacije (Besbris in Petre 2020).

Kljub temu pa so lahko nova digitalna orodja in z njimi povezane veščine, ki se vse bolj uveljavljajo v novinarskih uredništvih, tudi organizacijski in poklicni izziv, ki lahko ponovno legitimira poklicno novinarstvo in zagotavlja njegovo kontinuiteto (Tong 2017) – torej nekakšen novi »mejni objekt«, ki lahko omogoči vnovič zarisati meje novinarskega poklica v odnosu do drugih poklicev in občasnih novinarjev.

Mejno delo in podružbljanje novinarstva

Profesionalizacija in deprofesionalizacija sta tesno povezani z mejnim delom (angl. boundary work) in mejno kritiko (angl. boundary critique), torej s kritičnim epistemološkim delovanjem, ki poskuša širiti, monopolizirati ali varovati – ali pa zoževati, »demokratizirati« in ogroziti – avtoriteto in avtonomijo poklica. Odločitve o določanju meja poklica opredeljujejo tako znanje, ki se šteje za pomembno, kot tudi ljudi, ki to znanje ustvarjajo. Idejo »mejnega dela« je v raziskovanje poklicev vpeljal Thomas Gieryn v prizadevanju, da bi določil mejo med znanostjo in neznanstvenimi oz. psevdoznanstvenimi intelektualnimi dejavnostmi oz. med različnimi »skupnostmi znanja«. Njen idejni oče pa je pravzaprav C. West Churchman (1970), ki je v razpravi o prihodnosti »poklica operacijskih raziskav« v sistemskoanalitični perspektivi poudarjal, da je v vsaki situaciji bistvenega pomena strateški premislek operacijskih raziskovalcev, kaj je treba vključiti v analizo in česa ne, pri čemer je treba upoštevati tudi odnose med operacijskimi raziskovalci, odločevalci in upravičenci ali klienti »sistema«, ki je predmet raziskovanja (1970, B-43). Dejansko gre »samo« za poseben primer omejitev in meja, ki obstajajo pri vsakem človekovem delovanju, vendar ne zagotavljajo okvira, ki bi delovanje zanesljivo varoval pred »zunanjim napadom« (Arendt 1958/1998, 191). Mejno delo lahko razumemo kot kritični epistemološki proces, ki je nujni sestavni del vsake dejavnosti, ki temelji na ustvarjanju znanja.

Mejno delo je Gieryn (1983, 781, 701) nekoliko neposrečno opredelil kot (zgolj) »ideološki« in »retorični slog« prizadevanj znanstvenikov, katerih cilj je s pripisovanjem izbranih značilnosti »instituciji znanosti« oblikovati pozitivno javno podobo znanosti in določiti »družbeno mejo« med znanostjo in neznanstvenimi intelektualnimi ali tehničnimi dejavnostmi. Implicitno ali eksplicitno delo opredeljevanja, širjenja in varovanja »meja« področja delovanja je konstitutivno za poklic in torej generična lastnost (ideologije) profesionalizacije (in pozneje tudi deprofesionalizacije, s katero postajajo meje vse bolj prepustne). Mejno delo določa edinstvene značilnosti, kot so posebne metode dela, zaloga znanja, vrednote in organizacija dela, ki se pripisujejo določeni organizirani vrsti ustvarjanja znanja in jo s tem razmejujejo od drugih dejavnosti, po drugi strani pa nekakšne »mejne objekte« – S. L. Star in Griesemer (1989) sta mejni objekt opredelila kot kateri koli »element«, ki ga lahko razumejo akterji v več kot enem okolju –, na podlagi katerih se meja določa. Pojem »mejne-

ga dela«, namenjenega določanju razmejitve med danim poklicem in njegovimi poklicnimi in nepoklicnimi tekmeči, je mogoče z znanosti prenesti tudi na druge, na védenju in znanju utemeljene poklice – torej tudi na novinarstvo, ki se prav tako srečuje z nujnostjo mejnega dela v oblikovanju in ohranjanju novinarstva kot poklica ter odvrčanju groženj izgube avtoritete in avtonomije.

Model mejnega dela ponuja uporaben analitični okvir za proučevanje novinarstva z vidika odnosov do drugih družbenih akterjev in presega omejeno pojasnjevalno moč »teorije polja«, ki jo je razvil Bourdieu (1998), in njen pretirani negativizem in ekonomski redukcionizem, na kar opozarja Waisbord (2013, 11). V vseh poklicih, vključno z novinarstvom, je cilj mejnega dela zagotoviti avtonomijo, ki lahko sega tja do monopola. Poklici delujejo »tako, da nadzorujejo poklicna ozemlja in varujejo meje poklicnih dejavnosti«, kar lahko povzroči celo »vojne za meje« (Callaghan 2014, 1512). Gierynovo razumevanje mejnega dela sicer podcenjuje njegovo dinamično razsežnost. Njene osnovne oblike – *razširitev* avtoritete ali strokovnega znanja, *monopolizacija* poklicne avtoritete in virov ter *zaščita* poklicne avtonomije« (Gieryn 1983, 791, 792) – se pojavljajo kot igra z ničelno vsoto med tekmeči, ki trdijo, da imajo »ozemeljske« pravice in privilegije v poklicu. Vendar v sodobnosti ozemlje za večino poklicev – in tudi v novinarstvu – ni več trdno določeno. Priče smo hitremu spreminjanju in členitvi poklicev, nastajanju novih vrst dela in poklicev, medtem ko nekateri izginjajo, in s tem spreminjanju odnosa poklicev do »outsiderjev« in konkurenčnih akterjev, tako da odnosi med različnimi poklici ne potekajo na končno določenem »poklicnem ozemlju«.

Pojmovni okvir mejnega dela omogoča analizo sprememb v novinarstvu na dveh ravneh. Na *sistemski* ravni poteka družbeno-tehnična transformacija kot rekonfiguracija institucionalne logike novinarstva, ki jo sproži mejni objekt, na primer novi proizvodi, kot je novi format tabloidnega poročanja, novi »igralci«, kot so spletne novičarske platforme, nova oblika oglaševanja ali nova tehnologija ali komunikacijska aplikacija; dober primer bi bil nov poslovni model medija ali prehod z absolutne prevlade logike javne službe na »bolj uravnoteženo« konfiguracijo te logike. Na ravni *delovanja* lahko analiziramo, kako novinarski in nenovinarski akterji uporabljajo mejne objekte z upravljanjem pozitivnih in negativnih družbenih razumevanj novih predmetov in procesov, ki vstopajo v novinarstvo, tako da (1) artikulirajo izbirni pritisk, ki ga taki mejni objekti sprožajo, (2) vplivajo na izvajanje družbeno-tehnične transformacije, pri tem pa so (3) v interakciji z drugimi akterji čez meje različnih logik ali vrednotnih racionalnosti različnih poklicev oz. družbenih akterjev, ki so povezani z novinarstvom, in s tem spreminjajo mejo med novinarstvom in nenovinarstvom.

»Družbene meje« novinarskega poklica ne določajo le novinarji, ampak je s sodelovanjem številnih nenovinarskih akterjev mejno delo »podružbljeno«. Carlson (2015, 10) je apliciral Gierynovo tipologijo generičnih oblik mejnega dela – širjenje ekspertnega področja, izključevanje tekmecev in zaščita avtonomije poklica – na mejne akterje, prakse in poklicno ideologijo v novinarstvu. Pri tem med mejnimi akterji poleg novinarjev obravnava le še nenovinarske *informacijske* akterje oz. potencialne neposredne tekmece pri opravljanju novinarskega dela, ki jih novinarsko mejno delo poskuša delegitimizirati (npr. paparace), ob strani pa pušča celotno javno sfero kot polje, znotraj katerega se konstituira novinarstvo, in številne akterje, ki s svojim nastopanjem v javni sferi pomembno ali celo *odločilno* vplivajo na novinarstvo in razumevanje njegove vloge v družbi.

Širši pogled razkriva, da je mejnih akterjev novinarstva bistveno več. Primer *digitalnih novic* kaže, kako je sodobno novinarstvo »izpostavljeno« novim tehnološkim napravam in procesom, ki so podlaga za delovanje raznovrstne množice nenovinarskih akterjev, poveza-

nih z mejnim objektom (digitalnih) novic. Inovacije delujejo kot spodbujevalni ali zaviralni mejni objekti v procesih (de)profesionalizacije novinarstva, v katerih se v interpretativnem in regulativnem delovanju povezujejo zakoni, politike, vladovanje, etike, motivi, interesi, norme, mnenja ter regulativni zahtevki in dejanja mejnih akterjev. Mejni objekt podpira več interpretacij in regulativnih zahtevkov in dejanj, na katere vplivajo različne institucionalne logike v oblikovanju izbirnega pritiska in zagotavljanju rešitev zanj. Čeprav akterji, organizirani okrog skupnih ciljev, ne delijo enakega razumevanja, pa je mejni objekt skupen ali »standardiziran« vmesnik za komuniciranje med njimi. To nam omogoča opazovati, kako mejni objekti vplivajo na novinarsko prakso v širšem večdimenzionalnem prostoru z upoštevanjem soodvisnosti med tehnologijo, gospodarstvom, politiko, državo in družbo.

Pri tem je ključnega pomena, da so novinarji, uredniki in publicisti, ki so avtohtoni akterji v javni sferi, hkrati tudi edini, ki jo lahko reproducirajo. Poleg njih v javni sferi »nastopajo pred javnostjo« tudi mnogi akterji moči, ki »zasedajo že konstituirano javno območje, da bi ga lahko uporabili« (Habermas 1992/1997, 375) z namenom vplivanja na novinarske prakse (glejte tabelo 1). Njihove zahteve vplivajo na formalna in neformalna pravila ter prakse novinarjev v zagotavljanju in izvajanju poklicne avtoritete in avtonomije. Različne zahteve nenovinarskih akterjev glede legitimnosti vplivanja na novinarske prakse povzročajo posledice za norme in vrednote, ki »standardizirajo« novinarsko prakso, organizacijo in odnos do nenovinarskih akterjev, ki jim morajo slediti vsi akterji, če se hočejo vključiti v javno sfero.

Tabela 1: Hipotetični viri legitimnosti vpliva ključnih nenovinarskih akterjev na regulacijo novinarske prakse

Nenovinarski akterji	Temelj regulativnih zahtev	Regulativno delovanje
Medijski lastniki	Lastninska pravica	Menedžersko/pravno/finančno
Korporativni/poslovni klienti	Načela prostega trga	Poslovno/finančno
Tehnološki akterji	Tehnična ekspertiza, inovacije	Inovativno/poslovno
Politični akterji	Politična odločevalska moč	Politično/zakonodajno
Upravna država	Upravna moč, subvencije	Upravno/zakonodajno/finančno
Civilna družba, NVO	Komunikacijske pravice	Aktivizem/politično/pravno
Sodišča	Varstvo pravic	Ustavno/pravno
Občinstva, »občasni novinarji«	Pravice/varstvo potrošnikov	Participativno
Informacijski konkurenčni poklici	Odbirateljska moč	Poslovno/pravno
Informacijski komplementarni poklici	Poklicne norme	Kolegijska avtoriteta

Med nenovinarskimi igralci imata največji vpliv korporativna in državna »reprezentanca«, ki pogosto uveljavljata »načelo reprezentativne javnosti« (tj. demonstracije moči). Lastniki novičarskih oz. medijskih platform (vodilni med njimi so hkrati tehnološki velikani) in oglaševalci so dominantni nenovinarski akterji, ki vplivajo na poklicno novinarsko prakso. Oglaševalci so tradicionalno močno subvencionirali produkcijo novic in vzpostavili soodvisna trga novic in pozornosti občinstev. V novodobni ekonomiji pozornosti se poslovni mo-

deli ponudbe digitalnih vsebin in storitev večinoma zanašajo na kontekstualno oglaševanje, naročnine, mikroplačila in donacije. Prevladujejo poslovni modeli, ki temeljijo na algoritmičnih zasebnih ponudnikov ali posrednikov novic, namenjenih maksimiranju dobička s pritegovanjem pozornosti uporabnikov brez kakršne koli javne odgovornosti. Zaostritev spora februarja 2021 med Facebookom in avstralsko vlado, ki je hotela zmanjšati odtok dobičkov od (nacionalnih) medijskih hiš h globalnim platformam, kot sta Facebook in Google, ne pa reševati »krize javne sfere«, razkriva izjemno ekonomsko in tudi politično moč spletnih velikanov, ki z razvojem novičarskih algoritmov podrejajo novinarstvo svojim tehnološkim rešitvam in instrumentalni racionalnosti kapitalističnega sistema. Kaže pa tudi, da imajo sicer tudi države v odnosu do korporacij veliko zalogo moči, le da jo redko uporabijo proti korporacijam iz »demokratskega sveta«, raje pa, npr., proti kitajskim korporacijam.

Podobno kot razširitev »ozemlja« novinarskega mejnega dela na celotno javno sfero je smiselna tudi dopolnitev izvirne zamisli mejnega dela, tako da bi poleg boja za avtoriteto in interpretacijo vključevalo tudi preseganje meja med disciplinami in poklici. Mejni objekti in mejno delo ne samo ločujejo, ampak tudi povezujejo novinarstvo z različnimi nenovinarskimi poklici in akterji, ki se razlikujejo po interesih, vrednotah, dojemljanju in interpretaciji sveta, ko jim zagotavljajo informacije, ki vsebujejo elemente iz različnih okolij in se v različnih skupnostih različno interpretirajo, vendar imajo dovolj »nesporne« vsebine, da ohranijo skupno »identiteto«. Kot sta pokazala S. L. Star in Griesemer (1989, 393), tudi v znanosti obstajajo številni mejni objekti, ki »naseljujejo več povezanih družbenih svetov /.../ in izpolnjujejo informacijske zahteve vsakega od njih«. Taki mejni objekti ne premoščajo le meja med več znanstvenimi disciplinami; skupni so tudi različnim zaposlitvam in ne nazadnje različnim poklicem. Novinarstvo je značilen primer množice akterjev, osredinjenih na isti mejni objekt, npr. »novice«. Kot je nekoč dejal Lippmann (1922/1999, 174): »Z različno spretnostjo in poštenostjo vsak dan o oddaljenih zapletenih zadevah poročajo inženirji in računovodje poslovnežem, tajnice in državni uradniki funkcionarjem, obveščevalni častniki generalštabom, nekateri novinarji nekaterim bralcem.« Danes, v dobi globalnih komunikacijskih omrežij, je seznam tistih, ki »poročajo o oddaljenih zapletenih zadevah« različnim uporabnikom, skoraj neskončen.

V poskusih konceptualizacije diskurzivnih in materialnih razmejitev med poklicnimi insiderji in outsiderji v mejnem delu pravzaprav odmeva Lippmannova (1927/1993, 137) »radikalna razlika med izkušnjami insiderja in outsiderja«, torej med ljudmi s poglobljenim specializiranim znanjem in onimi brez njega. Primer novinarstva kaže, kako porodne, prilagodljive, zgodovinsko in kulturno specifične in produktivno tekoče so meje med obema skupinama. V sedemnajstem stoletju se je novinarstvo rodilo kot dopolnilno, honorarno »novičarsko delo« – zbiranje, tiskanje in razširjanje novic – tiskarjev, poštarjev in trgovcev. Pozneje se je razvijalo po vzoru polnopravnih poklicev, da bi na prelomu 20. in 21. stoletja novinarstvo prišlo do prelomne točke, ko bi se lahko začela deprofesionalizacija – ne glede na to, kolikšno stopnjo profesionalizacije je sploh doseglo.

Novodobne, tehnološko spodbujene spremembe na področjih delitve dela, poklicne mobilnosti in mejnega dela opozarjajo na problematičnost linearne, idealnotipske konceptualizacije (de)profesionalizacije na splošno in posebej novinarstva. Tako kot meje med zasebnim in javnim so se tudi razlike in meje med novinarji in nenovinarji, poklicneži in nepoklicneži ter celo med poročanjem in oglaševanjem spremenile in »utekočinile«. Prepustnost meja omogoča preoblikovanje poklicnih polj in – ali pa vsaj – njihovo preimenovanje. Podobno kot je Galbraith (2006) kritično ugotavljal, da je bila izkoriščevalska narava kapitalizma »odpravljena« s prevaro, ko sta izraza »tržni sistem« in »tržne sile« nadomestila

»kapitalizem« in »kapitaliste« in jih anonimizirala, tudi vse večjo prepustnost meja med novinarskimi in nenovinarskimi dejavnostmi in akterji spremlja ideološka pojmovna transformacija:

Družbeni mediji so v praksi uveljavili brisanje tradicionalnih meja med različnimi vrstami gradiva in s tem obogateli. Kjer smo nekoč imeli propagando, sporočila za javnost, novinarstvo in oglaševanje, imamo zdaj ‚vsebino‘. Kjer smo nekoč imeli neposredno trženje, oglaševanje in promocije, imamo zdaj ‚monetizacijo‘. Kjer smo nekoč imeli lastnike medijev, oglaševalske agencije in stranke, imamo zdaj ‚partnerje‘. Kdo bi lahko ugovarjal partnerjem, ki monetizirajo svojo vsebino? Zveni tako vzajemno koristno in učinkovito (Bell 2017).

Utekočinjanje – vse večja prepustnost in spremenljivost – meja je povzročilo, da ni mogoče določiti univerzalnega modela profesionalizacije in profesionalizma (ali deprofesionalizacije) z lastnostmi, značilnimi – sicer v različni meri – za vse poklice, tako da bi razlike med poklici določala le oddaljenost ali bližina idealnega modela, ki bi mu lahko sledil tudi novinarski poklic. Vsak poklic namreč sam določa temelje svoje poklic(a)nosti, novinarstvo pa je resnično edinstveno z določenostjo poklicnih temeljev z *načelom javnosti*. A tudi med člani posameznega poklica lahko obstajajo pomembne razlike v poklicnih poteh in interesih, kar je za novinarstvo, ki temelji na *individualni* svobodi izražanja, še posebej pomembno.

Na notranje razlike v poklicu pogosto vplivajo gospodarske, kulturne, politične, upravne in druge zgodovinske posebnosti okolij, v katerih deluje določen poklic. Čeprav sta *kolektivna* vrednotna racionalnost in *individualna* svoboda izražanja konstitutivni za novinarski poklic, se v dobi digitalizacije krepi protislovje med kolektivnimi cilji novinarskega poklica in osebno svobodo izražanja novinarjev v okviru uveljavljanja vrednotne racionalnosti. Z digitalizacijo, ki omogoča ali spodbuja delo na daljavo oz. od doma, se namreč po eni strani krepi individualizacija in slabi kolektivna poklicna zavest, po drugi pa se zaradi večje neposredne izpostavljenosti novinarjev personaliziranemu birokratskemu nadzoru povečuje pritisk uveljavljanja namenske racionalnosti in s tem zmanjšuje vsebinska avtonomija novinarjev in novinarstva kot poklica.

Okolje vsakega poklica sestavljajo kompleksni družbeni odnosi s specifičnimi akterji, ki pomembno vplivajo na poklic in potencialno zmanjšujejo ali povečujejo njegovo avtonomijo in avtoriteto. V novinarskem okolju tekmujejo z novinarji kot konstitutivnimi akterji javne sfere tudi močni nenovinarski akterji, ki vplivajo na novinarske prakse. Legitimizacijski zahtevki nenovinarskih akterjev glede temeljev novinarstva kot poklica so predvsem pritisk na birokratsko oz. administrativno osebje v novičarski organizaciji in (ali) v njenem korporacijskem okolju, ne pa neposredno na novinarsko prakso. Kot je prikazano v tabeli 1, so odnosi med novinarji in nenovinarskimi akterji ter »tekmovanje« med slednjimi določeni z legitimizacijskimi temelji regulacijskih zahtev. Tako kot obstajajo razlike med poklici glede opredeljevanja njihovih temeljev v vrednotni racionalnosti, tudi različni nenovinarski akterji upravičujejo legitimnost svojih vplivov na novinarstvo in njegove akterje z različnimi razlogi in si jih prizadevajo udejanjiti z različnimi regulativnimi praksami v okviru danega družbenega in pravnega reda.

Delovanje nenovinarskih akterjev vpliva na pravila, tako formalna kot neformalna, in prakse uveljavljanja novinarske *poklicne avtoritete*. Njihov vpliv na izobraževanje novinarjev lahko štejemo za značilen primer: na to, kakšni javni programi izobraževanja se izvajajo in

koga zaposlovalci zaposlujejo na »novinarskih« delovni mestih, ima poklicno novinarstvo v primerjavi z nenovinarskimi akterji (država, gospodarske korporacije, univerze ...) relativno majhen vpliv. Nasprotno pa (nekateri) nenovinarski akterji (lahko) bodisi neposredno (z legitimizacijskimi pritiski) bodisi posredno (npr. javni sistem izobraževanja) pomembno vplivajo na novinarske prakse in norme ter vrednote, ki »standardizirajo« novinarsko prakso, organizacijo in – ne nazadnje – odnos do nenovinarskih akterjev, kar lahko potencialno ogroža novinarsko *poklicno avtonomijo*.

Na splošno je mogoče intenzivne legitimizacijske zahteve nenovinarskih akterjev razumeti tudi kot pritisk na zmanjšanje novinarske poklicne avtonomije. Vseprisotnost legitimizacijskih zahtev nenovinarskih akterjev lahko slabi javni diskurz o poklicni avtonomiji ter povečuje ranljivost in apatijo novinarskih akterjev v odnosu do zunanjega vmešavanja v njihovo avtonomijo, vendar pa lahko tudi okrepi poklicno »samoobrambo« – vse do Blumlerjeve »vojne med politiki in novinarji«.

Zaključek

Digitalizacija in internetizacija komuniciranja odločilno vplivata na sodobne spremembe – pogosto se govori tudi o krizi – javne sfere in novinarstva: neposredno z novimi načini komuniciranja in posredno s spremembami v ekonomskem okolju, ki sta jih omogočili in spodbudili, ter z regulativnimi posegi države (ali z njihovo odsotnostjo). Da je občutljivost za te vplive skupna javni sferi in novinarstvu, je pričakovano, saj je novinarstvo konstitutivno za javnost in javno mnenje, hkrati pa je prav odnos do javnosti tudi konstitutiven za novinarstvo kot poklic in njegova specifična razlika v primerjavi z drugimi poklici. Spremembe v novinarstvu zato lahko povzročijo pomembne posledice za celotno javno sfero, prav tako pa spreminjanje značaja, pomena in vloge javnosti, javnega mnenja in javne sfere generira spremembe v novinarstvu. Soodvisnost novinarstva in javnosti razkriva njuno odvisnost od akterjev maksimiranja politične moči (zlasti države in njenih nadnacionalnih izpeljank) in maksimiranja profita (ekonomije) ter drugih dejavnosti in akterjev, ki so z njimi posredno ali neposredno povezani.

Edinstvena značilnost novinarstva kot poklica in njegove vrednotne racionalnosti je, da poklicna avtoriteta in z njo povezana avtonomija temeljita na *načelu javnosti*, medtem ko v klasičnih ali tradicionalnih liberalnih poklicih izhajata iz odnosa med ponudnikom oz. izvajalcem in uporabnikom določene storitve. Z vidika teorije mejnega dela je pomembna posledica te posebnosti v tem, da v novinarstvu mejno delo ni predvsem usmerjeno ali omejeno na določanje meje med novinarskim poklicem in njegovimi potencialnimi tekmeči (nenovinarskimi informacijskimi akterji) v odnosu do neposrednih uporabnikov njihovih storitev, ampak vključuje tudi širok nabor družbenih akterjev, ki z uveljavljanjem svojih interesov in delovanjem, določenim z načelom maksimiranja moči ali profita, omejujejo uveljavljanje načela javnosti v javni sferi in s tem avtonomije novinarstva.

Pričakovanje, da smo vsi lahko (vsaj občasni) novinarji, je ob vse višji ravni tehnološke zahtevnosti poklica že zdavnaj postalo utopično. Deprofesionalizacija, ki je tudi posledica neučinkovitega mejnega dela za ohranjanje poklicnih meja, slabitve vrednotne racionalnosti novinarskega poklica in podrejanja namenski racionalnosti kapitalističnega sistema, ne krepi, ampak slabi družbeno naravo novinarstva: novinarji se spreminjajo v »novičarske delavce«, novinarstvo pa v »industrijo objavljanja novic«. Ker je novinarstvo ključni akter javne sfere, ti procesi slabijo tudi delovanje javne sfere, s tem pa življenje demokracije re-

ducirajo na »demokracijski proceduralizem« z malo demokratične vsebine, kar demokracijo spreminja v (kripto)oligarhijo, ki se izraža v vse večji ekonomski in socialni neenakosti v globalnih razsežnostih. Za dejansko podružbljanje novinarstva so potrebne regulativne rešitve, ki jih je mogoče doseči le s posredovanjem nacionalnih in nadnacionalnih regulativnih organov. Tako kot je nedemokracijska država največja nevarnost za novinarstvo, je demokratična država ključni *nenovinarski akter*, ki lahko pomaga razviti bolj demokratičen medijski sistem, utrditi javno sfero in prispevati k njeni obnovi ter s tem obvarovati novinarski poklic pred negativnimi posledicami deprofesionalizacije v dobi ekonomije pozornosti; nasprotno pa s svojo nedejavnostjo ali mejnim delom, ki slabi novinarstvo, usodno prispeva k zatonu novinarskega poklica. Nesporno pa ostajajo novinarji kot posamezniki in poklicna skupina tisti akterji, ki s svojim (ne)delovanjem najpomembneje vplivajo na družbeni položaj in avtonomijo novinarstva in s tem tudi javne sfere v celoti.

FINANCIRANJE

Članek je rezultat raziskovalnega dela, ki ga je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (pogodbi P5-0051 in N5-0086).

ZAHVALA

Avtor se zahvaljuje sodelavcem v Centru za raziskovanje družbenega komuniciranja na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani za konstruktivne predloge in pripombe ter posebej Jerneju Kaluži in Sašu Slačku za prevajanje dela osnutka besedila iz angleščine v slovenščino.

IZJAVA O KONFLIKTU INTERESOV

Avtor ne poroča o konfliktu interesov.

ORCID

Slavko Splichal 0000-0001-7678-2676

LITERATURA

- Arendt, Hannah. 1958/1998. *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- Baumol, William J., in William G. Bowen. 1966. *Performing Arts, the Economic Dilemma: A Study of Problems Common to Theater, Opera, Music, and Dance*. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press.
- Bell, Emily. 2017. "Silicon Valley Helped Russia Sway the US Election. So Now What?" *The Guardian*, 29. oktober. <https://www.theguardian.com/media/2017/oct/29/media-symbiotic-relationship-facebook-worry-democracy>.
- Bennett, Lance, in Barbara Pfetsch. 2018. "Rethinking Political Communication in a Time of Disrupted Public Spheres." *Journal of Communication* 68: 243–253.
- Bentham, Jeremy. 1820. "On the Liberty of the Press and Public Discussion." <http://www.la.utexas.edu/research/poltheory/bentham/bsp/index.html>.
- Besbris, Max, in Caitlin Petre. 2020. "Professionalizing Contingency: How Journalism Schools Adapt to Deprofessionalization." *Social Forces* 98 (4): 1524–1547.
- Blumler, Jay. 2018. "The Crisis of Public Communication, 1995–2017." *Javnost – The Public* 25 (1-2): 83–92.

- Bobbio, Norberto. 1989. *Democracy and Dictatorship: The Nature and Limits of State Power*. Oxford: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1979. "Public Opinion Does Not Exist." V *Communication and Class Struggle 1*, ur. Armand Mattelart in Seth Siegelau, 124–130. New York: International General.
- Bourdieu, Pierre. 1998. *On Television*. New York: New Press.
- Budarick, John. 2016. "The Elasticity of the Public Sphere: Expansion, Contraction and 'Other' Media." V *Making Publics, Making Places*, ur. Mary Griffiths in Kim Barbour, 9–26. Adelaide: University of Adelaide Press.
- Callaghan, Jane. 2014. "Professions and Professionalisation." V *Encyclopedia of Critical Psychology*, ur. T. Teo, 1509–1515. New York: Springer.
- Carey, James W. 2003/2007. "A Short History of Journalism for Journalists: A Proposal and Essay." *Harvard International Journal of Press/Politics* 12 (1): 3–16.
- Carlson, Matt. 2015. "Introduction." V *Boundaries of Journalism: Professionalism, Practices and Participation*, ur. Matt Carlson in Seth C. Lewis, 1–18. New York: Routledge.
- Churchman, C. West. 1970. "Operations Research as a Profession." *Management Science* 17 (2): B37–53.
- Cohen, Nicole. 2015. "From Pink Slips to Pink Slime." *The Communication Review* 18 (2): 98–122.
- Donsbach, Wolfgang. 2014. "Journalism as the New Knowledge Profession and Consequences for Journalism Education." *Journalism* 15 (6): 661–677.
- EESC – European Economic and Social Committee. 2017. "Manifesto: Definitions of the concept of liberal profession at European level." <https://www.eesc.europa.eu/en/documents/manifeto-definitions-concept-liberal-profession-european-level>.
- European Parliament. 2010. "Journalism and New Media – Creating a Public Sphere in Europe." https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0307_EN.html?redirect.
- Evetts, Julia. 2003. "The Sociological Analysis of Professionalism: Occupational Change in the Modern World." *International Sociology* 18 (2): 395–415.
- Evetts, Julia. 2013. "Professionalism: Value and Ideology." *Current Sociology* 61 (5-6): 778–796.
- Fenton, Natalie. 2018. "Fake Democracy: The Limits of Public Sphere Theory." *Javnost – The Public* 25 (1-2): 28–34.
- Galbraith, John Kenneth. 2006. "Free Market Fraud." *The Progressive*, 12. april. <https://progressive.org/dispatches/john-kenneth-galbraith-free-market-fraud/>.
- Gieryn, Thomas F. 1983. "Boundary-Work and the Demarcation of Science from Non-science: Strains and Interests in Professional Ideologies of Scientists." *American Sociological Review* 48 (6): 781–795.
- Goldhaber, Michael H. 1997. "The Attention Economy and the Net." *First Monday* 2 (4). <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/519/440>.
- Gradim, Anabela, in João Pedro Baptista. 2021. "Brave New World of Fake News: How It Works." *Javnost – The Public* online. doi 10.1080/13183222.2021.1861409.
- Habermas, Jürgen. 1962/1989. *Strukturne spremembe javnosti*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Habermas, Jürgen. 1992/1997. *Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Hallin, Daniel C., in Paolo Mancini. 2004. *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press.
- Horkheimer, Max. 1947/2004. *Eclipse of Reason*. London: Continuum Press.
- Høyer, Svennik, in Epp Lauk. 2016. "Frames and Contradictions of the Journalistic Profession." V *A History of the International Movement of Journalists. Palgrave Studies in the History of the Media*, 8–41. Palgrave Macmillan, London.

- Kaluža, Jernej, in Sašo Slaček Brlek, ur. 2020. *V senci digitalnih velikanov*. Ljubljana: FDV.
- Kimball, Penn. 1965. "Journalism: Art, Craft, or Profession?" V *The Professions in America*, ur. Kenneth S. Lynn. Boston: Houghton Mifflin.
- Lewandowsky, Stephen, et al. 2020. *Technology and Democracy*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Lippmann, Walter. 1922/1999. *Javno mnenje*. Ljubljana: FDV.
- Lippmann, Walter. 1927/1993. *The Phantom Public*. New Brunswick, NJ: Transaction.
- Marx, Karl. 1842/1974. "Die Verhandlungen des 6. rheinischen Landtags: Debatten über Pressefreiheit und Publikation der Landständischen Verhandlungen." V *Marx-Engels Werke* 1, 28–77. Berlin: Dietz Verlag.
- McKinsey Global Institute. 2020. "The Future of Work in Europe. Discussion Paper, 10. junij 2020." <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/the-future-of-work-in-europe>.
- McLeod, Jack, in Searle Hawley Jr. 1964. "Professionalization Among Newsmen." *Journalism Quarterly* 41 (4): 529–577.
- Murphy, Katharine. 2020. "When Donald Trump Is Peddling Outrageous Lies, Where Is the Line between Reporting and Enabling?" *The Guardian*, 6. november 2020. <https://www.theguardian.com/us-news/commentisfree/2020/nov/07/when-donald-trump-is-peddling-outrageous-lies-where-is-the-line-between-reporting-and-enabling>.
- Nerone, John. 2015. "Journalism's Crisis of Hegemony." *Javnost – The Public* 22 (4): 313–327.
- Örnebring, Henrik. 2009. "The Two Professionalisms of Journalism." https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2017-11/The%20Two%20Professionalisms%20of%20Journalism_Working%20Paper.pdf.
- Park, Robert E. 1923. "Natural History of the Newspaper." *American Journal of Sociology* 29 (3): 273–289.
- Parsons, Talcott. 1939. "The Professions and Social Structure." *Social Forces* 17 (4): 457–467.
- Parsons, Talcott. 1968. "Professions." *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ur. D. L. Sills. New York: Free Press.
- Pew Research Center. 2019. "Newspapers Fact Sheet." <https://www.journalism.org/fact-sheet/newspapers/>.
- Pickard, Victor. 2020. "Coronavirus Is Hammering the News Industry. Here's How to Save It." *Jacobin*, 20. april 2020. <https://jacobinmag.com/2020/04/coronavirus-news-industry-newspapers-journalists-layoffs>.
- Ritzer, George, in David Walczak. 1988. "Rationalization and Deprofessionalization of Physicians." *Social Forces* 67 (1): 1–22.
- Splichal, Slavko. 1997. *Javno mnenje*. Ljubljana: FDV.
- Splichal, Slavko. 2018. "Publicness–Privateness: The Liquefaction of "The Great Dichotomy"" *Javnost – The Public* 25 (1–2): 1–10.
- Splichal, Slavko. 2020. "Deprofessionalization." *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*, 2. izdaja, ur. G. Ritzer in C. Rojek. John Wiley & Sons. DOI: 10.1002/9781405165518.wbeos1629.
- Splichal, Slavko. 2022 (v tisku). *Datafication of Public Opinion and the Public Sphere*. London: Anthem Press.
- Splichal, Slavko, in Colin Sparks. 1994. *Journalists for the 21st Century: Tendencies of Professionalization among First-Year Students in 22 Countries*. Norwood, NJ: Ablex.
- Splichal, Slavko, in Peter Dahlgren. 2016. "Journalism between De-professionalisation and Democratisation." *European Journal of Communication* 31 (1): 5–18.
- Star, Susan L., in James R. Griesemer. 1989. "Institutional Ecology 'Translations' and Boundary

- Objects: Amateurs and Professionals in Berkeley's Museum of Vertebrate Zoology, 1907–39." *Social Studies of Science* 19: 387–420.
- Tarde, Gabriel. 1901. *L'Opinion et la foule*. Pariz: Les Presses universitaires de France.
- Thorseth, May. 2009. "On Tolerance and Fictitious Publics." V *The Onlife Manifesto: Being Human in a Hyperconnected Era*, ur. L. Floridi, 245–260. SpringerLink.com. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Space_Debris_Low_Earth_Orbit.png.
- Tong, Jingrong. 2017. "Journalistic Legitimacy Revisited." *Digital Journalism* 6 (2): 256–273.
- Tönnies, Ferdinand. 1922/1998. *Kritika javnega mnenja*. Ljubljana: FDV.
- Viner, Katharine. 2016. "How Technology Disrupted the Truth." *The Guardian*, 12. julij 2016. <https://www.theguardian.com/media/2016/jul/12/how-technology-disrupted-the-truth>.
- Vobič, Igor, in Ana Milojević. 2014. "What We Do Is Not Actually Journalism": Role Negotiations in Online Departments of Two Newspapers in Slovenia and Serbia." *Journalism* 15 (8): 1023–1040.
- Waisbord, Silvio. 2013. *Reinventing Professionalism. Journalism and News in Global Perspective*. Cambridge: Polity.
- Weber, Max. 1919/1926. *Politik als Beruf*. München: Duncker & Humblot.
- Weber, Max. 1921/1956. *Wirtschaft und Gesellschaft, Grundriss der verstehenden Soziologie*. <https://www.textlog.de/7311.html>.
- Wilensky, Harold L. 1964. "The Professionalization of Everyone?" *American Journal of Sociology* 70: 137–158.

Slavko Splichal (dopisni avtor) je profesor komunikologije in javnega mnenja ter predstojnik Centra za raziskovanje družbenega komuniciranja na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. E-naslov: slavko.splichal@fdv.uni-lj.si.